

Krize se řeší revolučně

Tento text by měl být hlubokou úvahou nad probíhající globální ekologickou, potažmo environmentální krizí, se všemi svými spleťnými příčinami a nedozírnými důsledky a nakonec předložit návod *deus ex machina*, jak z toho vybruslit a těšit se věčnému ráji. Čtenáře tedy hned zkraje zklamám, jelikož se z tohoto eseje nedoví ani smysl bytí, ani řešení problémů světa. Úvodní název textu jsem si svobodně nevybral, byl mi autoritativně přidělen a bohužel s ním mám zásadní, a hned dvojí problém. Vedle sebe a zcela bez ostychu v názvu stojí dramatická a naléhavá slova *krize* a *revoluce*. Nejen to, navíc název podsouvá i domněnku, že dlouhodobé jevy lze řešit náhlým a rychlým způsobem, asi jako víra ve stvoření světa za 7 dní? Proč mu to trvalo tak dlouho? Upustme tedy od agresivního náboje tohoto vskutku bulvárního titulku a pojďme se na věc podívat s nadhledem a možná trochu cynicky.

Opravdu krize?

Ačkoli mám environmentální, nebo spíše přírodní cítění, nějakým způsobem se stále nemůžu vyrovnat s pojmem ekologická (environmentální) krize. Řada autorů (Meadows D., etc.) staví své katastrofické až apokalyptické vize na četných statistikách a výzkumech, dokumentující degradaci globálního životního prostředí od půdní eroze, pokles biodiversity, destrukce korálových útesů, zvyšování koncentrací CO₂ v atmosféře až po ozonovou díru, v součinnosti se stále rostoucími nároky společnosti. V opozici naopak stojí často zastánci neoklasické ekonomie (Hampl M., Klaus V.), kteří environmentálně laděné výroky s urputností dementují, přičemž se odvolávají na jiné statistiky a výzkumy, dokazující, že žádná environmentální krize ani ekonomický kolaps se nekoná a konat nebude a „zelená“ hnutí jsou jen další formou neofašismu. Ačkoli nemohu zpochybňovat vědecké výsledky a nehodlám se uchýlovat ani k bezduché bagatelizaci, s rétorikou jedné či druhé strany se nemohu ztotožnit a to z důvodu neurčitých ideologických tónů.

Co je krize? Jaký má krize charakter a jak vlastně probíhá? Podle výkladového slovníku krize je moment vyvrcholení, naplnění. Jde o rozhodnou chvíli, mířící k obratu ve vývoji, jejíž součástí je těžká, někdy až nebezpečná situace. Z výkladu vyplývá, že krize je procesem změny, proměny či transformace. To by samo o sobě nebyl takový problém, ale negativní konotaci termínu dodává nejistota stavu věcí budoucích. Přírozenou reakcí na nejistotu, pravděpodobně evolučně-psychologicky podmíněnou, je strach. Mimochodem tohoto psychologického mechanismu hojně využívají všelijaké instituce, nabízející kompenzace při osobních krizích. Autohavárie? S příslušným pojištěním již můžeme jezdit beze strachu z materiální ztráty. Nejistoty, které nemají materiální povahu a jsou mimo kompetence finančních institucí, řeší jiní specialisté. Smrt? S příslušnou vírou není problém dostat se do ráje, jen měsíční splátkové metody se liší. V obou případech je cíl jasný – mít jistotu toho co bude. Pokud hovoříme o environmentální krizi, všimněme si, že většinou stavíme argumenty na měnící se skutečnosti (prostředí) z dobrého stavu (ideálně již neexistujícího) do špatného stavu, respektive počáteční stav (stanoven dohodou) se považuje za jediný správný a vše se entropicky proměňuje směrem k horšímu, podobně jako všichni prarodiče říkají svým vnoučatům: „...co ti dnes dělají? To za našich mladých let nebyvalo. My byli zlatí!“

Aldo Leopold ve své knize *Obrázky z chatrče* (LEOPOLD, 1999) definoval hojně užívané hodnocení biodiverzity: „*Dobré jest to, co směřuje k zachování celistvosti, stability a krásy biologické pospolitosti. Opačné tendence jsou špatné.*“ Z pohledu ekologie lze jen těžko polemizovat s tímto výrokem, jelikož diverzita, jak bylo v řadě výzkumů potvrzeno, skutečně podmiňuje ekologickou stabilitu. Stabilita ekosystému je vázána na principy resistance a resilience, neboli odolnosti a pružnosti. A právě nízká biodiverzita tyto principy oslabuje, tedy pravděpodobnost destabilizace je vyšší. Podívejme se na konkrétní fakta: ku příkladu z Červené listiny ohrožených druhů hmyzu České republiky vyplývá, že za posledních sto let vyhynulo 5-10 % druhů hmyzu a dalších 15-50 % je ohroženo vyhynutím. Čížek a kol. ve svém článku publikovaném v časopisu *Vesmír* tvrdí, že „*Situace si plným právem zaslouží pojmenování krize. Přitom chráněná území nejrozličnějších kategorií pokrývají asi 15 % rozlohy našeho státu. Neustále roste pozornost, kterou ochraně přírody věnuje veřejnost i politici. Ochrana přírody je moderním zaklínadlem, jehož vyslovení otevírá pokladny soukromé, státní i nadstátní a dlouhodobě z nich vytahuje stále větší peníze. A přece nikdy v novodobé historii biologická rozmanitost naší země neklesla tak výrazně a během tak krátkého období.*“ (ČÍŽEK, 2009, s. 389)

Mimo otázku proč úsilí orgánů ochrany přírody má nepřímý úměrný vliv na stav životního prostředí, se můžeme ptát: Jsou tyto fakta skutečně negativní a katastrofické? V rámci ekologických principů, které byly představeny zřejmě ano, ale ekologie jde v ekosystémových teoriích dál. Homeostáze je stav ekosystému v tzv. funkční dynamické rovnováze, tedy za stabilní ekosystém se již nepovažuje neměnný klimax, ale spíše chaotické sekvence klidu a změn. Korunu této teorii dodává koncept homeorhézy, jednoduše vysvětleno že tyto chaotické sekvence mají určitý smysl a evoluční význam. Vraťme se tedy k myšlence Aldo Leopolda: je jeho výrok o ekosystémové stabilitě pravdivý? Odpověď bohužel není uspokojivá. Ano i ne, jde totiž o časové měřítko. Určitý, třeba neobvyklý stav přírodního prostředí lze označit jako krizový, ale v dlouhodobém měřítku může tento narušený stav být kolébkou nového, jiného života. A zde se dostáváme k věčnému boji ochránců přírody. Zda chránit přírodní stav, čili konzervování biotopů pro záchranu druhů ohrožených vyhynutím, nebo prosazovat přírodní procesy v dobré víře, že příroda si holt bez nás taky nějak poradí. Mainstreamovým trendem je jistě první přístup, a to z několika důvodů. Jednak zvyk je železná košile a nějaké přivandrované neofyty tady u nás prostě nechceme. A ta ochrana biotopů – to je spousta práce a investovaných peněz. Vždyť ta naše příroda, to je spíš docela pěkné přírodovědecké muzeum. Ale ať už se chrání stav nebo procesy, institucionální ochrana přírody plní nepostradatelnou funkci a zmírňuje sobecké choutky dravé lidské společnosti. Proč lidská společnost přirozeně nerespektuje přírodní prostředí a často jej svými aktivitami poškozujeme? To je zásadní otázka, kterou si environmentalisté kladou již půl století. Vysvětlení nacházejí v řadě dílčích aspektů včetně kulturně-historických a náboženských východisek. Ať jsou důvody jakékoli, důležitým poznatkem je, že nejde o absolutně platnou tezi. Na Zemi stále přežívá řada civilizací, které žijí v přímé konfrontaci s prostředím bez kořistnických úmyslů. Někdy se používá označení „v souladu s přírodou“, což ale navozuje romantickou ideu jinak krutého, ale spravedlivého života.

Při pohledu na zdevastovanou krajinu (např. při povrchové těžbě uhlí) je třeba se ptát: Je v krizi příroda, nebo naše duše? Jak píše Stanislav Komárek ve svém textu o reflexích antropomorfního modelování do vnějšího světa: „...*příroda je nám mnohem spíše zrcadlem než objektem výzkumu sine ira et studio...výpovědi o ní pak vypovídají primárně o nás samých.*“ (KOMÁREK, 2008, s. 119) Komárek dále vysvětluje, že spíše než povahu objektivní, vnímání přírody má povahu paradoxní. Například teze, že zvířata jsou naši bratři, úzce platí pro šimpanze v zoologické zahradě a domácí psy a kočky, ovšem jiné druhy jsou dobré tak akorát na talíř nebo do laboratoře. Zkrátka jde o to, co se nám zrovna hodí do krámu. Modelování má ale i druhý, neméně znepokojující dopad. Totiž, že v přírodě nacházíme jevy, které tam nalézt chceme. Klasickým příkladem je darwinistická teorie přirozené konkurence, která vznikla odpozorováním mechanismů raného kapitalismu viktoriánské Anglie a jejich náhlém vzezření v přírodě. V nezanedbatelném množství případů platí, že ať si vymyslíme téměř jakoukoli tezi a důsledně pro ni budeme hledat důkazy, často je najdeme. Ironické na tom je, že to platí i pro protitezi. Záleží na tom, zda spíše věříme, že příroda a kultura jsou dvě zcela diametrálně odlišné entity, nebo naopak fungují na stejných principech.

Opravdu revoluce?

Do této kapitoly si vypůjčím myšlenky z publikace Krajina a revoluce (SÁDLO, 2005), konkrétně ze stran 19 – 21. Na těchto třech stranách je slovo revoluce zcela relativizováno, téměř diskreditováno. „*Nelze chtít předem definovat, jak velká či rychlá musí být změna, aby už to byla revoluce. Každá událost v čase je zároveň revoluce i pozvolný přechod, proces i náhlá epizoda, zlom i návaznost, kontinuum i diskontinuum, výsledek předcházejícího a východisko budoucího. Záleží jen na úhlu pohledu, na měřítku, na čtecím rámci. Jak vypadá revoluce nebo katastrofa v měřítku tisíciletí? Co je výraznou revolucí v perspektivě holocénu, nemusí být k rozeznání na úrovni let či století.*“ Nešťastné je, že člověk přirozeně posuzuje svět (potažmo přírodu) kolem sebe v rámci svého lidského měřítka, jak časového (perspektiva let až desítek let), tak prostorového (perspektiva své zahrady, v lepším případě kraje, tedy prostoru viditelného okem z jednoho bodu), uplatňuje se tak princip proximální kognice. Zde se nabízí otázka: jaké je platné měřítko pro posuzování přírodních procesů a komplexních systémů? Jsou zásadní přírodní změny v principu homeorhézy vázané na úroveň desítek, tisíců nebo miliónů let? Zde stojí za zmínku nadnesený názor, že poslední skutečnou revolucí v dějinách člověka byl neolitický přechod na zemědělství a před tím už jen napřímení páteře.

Mimo měřítko času a prostoru lze alternativně polemizovat i nad významností procesů, v konkrétním případě lidských aktivit. Sádlo doslovně píše: „*Holocén je jen jeden z interglaciálů čtvrtohor a sama jejich periodicitu je rovněž sérií revolucí, a to mnohem dramatičtějších a globálnějších, než jsou změny vyvolané lidmi. Člověk je jeden z organismů obývajících krajinu a kulturní krajina je jeho produktem, vzniklým jeho přemnožením. Dejme tomu, ale alternativou přemnožení člověka by u nás byly hluboké bučiny, vzniklé přemnožením jiného organismu, totiž buku. Hodnocení faktu, že buk produkuje kyslík a člověk spíše metan a kyselinu máselnou, svěrujeme raději do rukou estétů než ekologů.*“ (SÁDLO, 2005, s. 21) Tento odstavec by mohl navozovat zdání, že člověk nemá vůči přírodě žádnou odpovědnost a může se vůči ní chovat jakkoli, tedy i majetnický a kořistnický. Ale on

skutečně může, a pokud nejedná proti normám společenské etiky nebo legislativy, pak dokonce nebude za své konání přímo potrestán, protože ve vesmíru se nepohybuje policejní hlídka, pokutující organismy za přestupky vůči ekologické stabilitě. Problematika etiky vůči přírodě, neboli co je správné a co špatné, je stejně tenkým ledem jako etika mezilidská. Bez celospolečenského etického konsenzu neexistuje fungující komunita. Etika „západní“ společnosti je založena na legislativním rámci právních norem, vymahatelných prostřednictvím výkonné moci. Problém takového systému spočívá v nivelizaci slov právo a etika a outsourcingu správy hodnot do vzdálených institucí. Navíc, na rozlišování toho co je správné a toho co je špatné společnost musí vzdělat řadu specialistů, protože běžný člověk se v tom zkrátka nevyzná. Kam se intuitivně-etický postoj vůči prostředí a společenství v době individualismu a technologií vytratil? „*Možnost zahlédnout se v širším, nevýlučném měřítku nemá lidi zbavovat odpovědného vědomí sama sebe, ale ukázat, že naše odpovědnost nemůže být založena na pocitu naší zásadní odlišnosti od zbytku světa. Proč si od nás příroda nepomohla jako pes od blech? Třeba je s námi větší legrace než s bukem.*“ (SÁDLO, 2005, s. 21)

Závěr

Krize se neřeší revolučně! Krize se neřeší, krize je permanentní stav evoluce. Proces změny je kontinuální příčinou všeho bytí. Odmítání krize je odmítání procesu života a nutně vede k nepochopení a bloudění. „Život je nejnebezpečnější stav existence, nutně vedoucí k smrti.“ Velikým rozdílem mezi přírodou a lidskou společností spočívá v tom, že příroda se krizi nevyhýbá, ani se před ní nepojišťuje. Ale moderní lidská společnost funguje jinak. Je založena na odmítání krize, ekonomické či ekologické, a právě zde dochází k diskrepanci vůči přirozenému světu. Zajímavé na tom je, že většinou platí, že čím déle se nám daří krize odmítat a odsouvat, tím tvrdší jsou pak jejich následky, asi jako kdyby řešením porouchaného odtoku přehrady by bylo stále přehradu zvyšovat, aby nepřetekla, ovšem protržení je již nevyhnutelné. A právě to občasné protržení bývá označováno jako revoluce, ale v zásadě jde o vyvrcholení nechtěné krize. Sametová revoluce je toho učebnicovým příkladem.

Evoluce nezná etiku. Vývoj neposuzuje v měřítku dobrý nebo špatný. Je zcela na nás, jakým způsobem naložíme s prostředím, ve kterém žijeme. Zda se budeme chovat k živé a „neživé“ přírodě jako součásti nás samých nebo s touhou urvat, co se dá. V každém případě bude okolní prostředí odrazem naší duše, harmonické a květnaté nebo zaplevelené a pusté. Při neustálém hledání příčin a následků jsme ztratili soudnost o smyslu a významu. V dobré víře pak jen zachraňujeme zbytky ráje. Ale stejně je to všechno jinak... „*Nikdy nic nikdo nemá mítí za definitivní, neb nikdy nikdo neví, co se může státi. Řekne se, třeba že se to a to stane tak a tak, ono to pak dopadne docela naopak.*“ (JEŽEK, 1932)

ČÍŽEK, L., KONVIČKA, M., BENEŠ, J., FRIC, Z. (2009): Zpráva o stavu země: Odhmyzeno. Jak se daří nejpočetnější skupině obyvatel ČR? Vesmír, č. 88, s. 386-391.

JEŽEK, J. (1932): Nikdo nic nemá. Pudr a benzin, Praha: Hudební matice.

KOMÁREK, S. (2008): Příroda a kultura. Academia, Galileo: Praha, 2008.

LEOPOLD, A. (1999): Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky, Tulčák: Abies.

SÁDLO, J., (2005): Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí, Praha: Malá Skála.